

Magdalena Józefcka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

**HEALTH CHECK WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ
– TEORIA I PRAKTYKA DOSTOSOWAŃ**

*HEALTH CHECK OF THE COMMON AGRICULTURAL POLICY
– THEORY AND PRACTICE OF ADAPTATION*

Słowa kluczowe: Wspólna Polityka Rolna, Unia Europejska, Health Check

Key words: Common Agricultural Policy, European Union, Health Check

Synopsis. W 2008 roku zakończył się przegląd instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, tzw. Health Check, którego celem była weryfikacja dotychczas funkcjonujących mechanizmów polityki rolnej. Zaprezentowano wnioski z tego przeglądu, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań najbardziej korzystnych dla Polski.

Wstęp

Wspólna Polityka Rolna (WPR) została początkowo utworzona dla 6 państw członkowskich. Po prawie pięćdziesięciu latach od powstania obejmuje swoimi instrumentami już 27 państw. Sytuacja ta ma duży wpływ na jej funkcjonowanie, a postępujący proces globalizacji wymusza konieczność integracji na rynkach rolnych oraz unifikację podstawowych zasad zarządzania i gospodarowania na tych rynkach. Tym samym globalizacja wprowadza potrzebę ciągłego doskonalenia celów i zasad Wspólnej Polityki Rolnej. W związku z tym pojawia się coraz więcej głosów postulujących przeprowadzenie głębokich reform WPR. W 2005 roku Komisja Europejska zadeklarowała przeprowadzenie w 2007 roku kolejnej oceny funkcjonowania tzw. przeglądu instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, określony jako Health Check. Konieczność dokonania tego przeglądu wynikała z potrzeby oceny efektów przeprowadzonych reform WPR w ostatnich 15 latach, a w szczególności rewizji wprowadzania rezultatów rozstrzygnięć jakie zapadły odnośnie WPR w Luksemburgu w 2003 roku, a także cząstkowych reform dotyczących poszczególnych rynków rolnych przeprowadzonych w roku 2006 (cukier) i 2007 (owoce, warzywa, wino).

Polityka rolna jest wynikiem nagromadzenia działań będących odpowiedzią przede wszystkim na wyzwania polityki gospodarczej. Wiele postanowień dotyczących wspólnych organizacji rynku jest odzwierciedleniem wcześniej zawartych kompromisów. Jednakże, jak pokazują obecne problemy w funkcjonowaniu WPR, przygotowanie reform powinno odbywać się na podstawie obiektywnych kryteriów, a nie partykularnych interesów i uporczywego trwania przy dotychczasowej polityce [Analiza ...2007].

Celem opracowania była ocena wprowadzonych zmian do polityki rolnej w ramach niedawno zakończonego przeglądu WPR oraz zarysowanie kierunków jej dalszych zmian, w szczególności korzystnych z punktu widzenia Polski. Źródłem materiałów do przeprowadzonej analizy były dokumenty źródłowe Unii Europejskiej, dokumenty i stanowiska Polski odnośnie reformy WPR, a także dotyczące polskiej wizji WPR po roku 2013 oraz opracowania tematyczne FAPA, UKIE i Parlamentu Europejskiego.

Zmiany Wspólnej Polityki Rolnej

Wspólna Polityka Rolna podlegała dość istotnym przeobrażeniom, które miały znaczący wpływ na jej cele i instrumenty jakimi się posługiwała. Zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne powstały przed Wspólną Polityką Rolną nowe wyzwania. Powstanie WPR w latach 50 ubiegłego stulecia było spowodowane potrzebą integracji sektora rolnego by sprostać powojennym problemom z zaopatrzeniem w żywność. WPR wniosła istotny wkład w rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich krajów członkowskich Unii Europejskiej i stała się też jednym z najważniejszych sposobów pogłę-

biania ogólnej integracji europejskiej, a z jej efektów korzystają nie tylko rolnicy, ale także całe społeczeństwa. Natomiast jej słabością jest to, że jest ona kosztowna i mimo ograniczenia wydatków z około 68% całości wydatków budżetowych w 1988 roku do około 40% obecnie, stanowi największą pozycję w wydatkach budżetu UE [Adamowicz 2008].

Do końca lat 80. podstawowym środkiem realizacji jej celów było wsparcie cen rolnych za pomocą instrumentów rynkowych, głównie ceł importowych i subsydiów eksportowych. Jednak w wyniku postępu technologicznego i zwiększenia intensyfikacji produkcji rolnej nastąpiło nagromadzenie się zapasów żywności i jednocześnie nastąpiła konieczność wprowadzenia ograniczeń kwotowych w produkcji. W procesie ewolucji WPR na szczególną uwagę zasługuje reforma Mc Sharry'ego przeprowadzona w latach 1992-1996, która wprowadziła zmiany w odniesieniu do produkcji zbóż (z wyjątkiem ryżu), roślin oleistych, strączkowych, tytoniu, bydła i owiec. Reforma zmodyfikowała także politykę strukturalną w kierunku działań wspierających ekstensyfikację rolnictwa, wprowadzono m.in. zachęty do wcześniejszego przechodzenia rolników na emeryturę oraz popierano zalesianie gruntów rolnych.

Kolejne ważne zmiany w polityce rolnej UE nastąpiły w wyniku „Agendy 2000”, przyjętej na szczycie UE w Berlinie w 1998 roku. Chodziło tutaj o dalsze, mniej kosztowne dla wspólnotowego budżetu, zorientowanie Wspólnej Polityki Rolnej na obniżenie cen interwencyjnych zbóż, wołowiny, chudego mleka w proszku, masła oraz o zasadnicze ograniczenie interwencji na rynku wołowiny. W efekcie, w większym niż dotychczas stopniu, ceny interwencyjne były zbliżone do cen światowych. Obniżki cen interwencyjnych były częściowo rekompensowane rolnikom – podobnie jak w poprzedniej reformie – przez zwiększenie płatności bezpośrednich do zbóż i wołowiny oraz do produkcji mleka w ramach przydzielonych kwot. Reforma miała poprawić wewnętrzną i zewnętrzną konkurencyjność wspólnotowego rolnictwa, wspierać produkcję rolną służącą ochronie naturalnego środowiska i krajobrazu oraz trwale zapewnić, w wyniku wspierania rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich, godziwe warunki życia ludności rolniczej. Podobnie jak w 1992 roku, dwie główne przyczyny skłoniły Wspólnotę do kolejnej reformy polityki rolnej: przewidywana w nadchodzących latach niemożność dalszego finansowego wspierania rolnictwa w ramach dotychczasowej wspólnej organizacji rynków oraz przewidywana konieczność dalszego ograniczenia ochrony i subwencjonowania rolnictwa w ramach rozpoczętych w 2000 roku rokowaniach WTO.

Ostatnią istotną reformą polityki rolnej przed przeglądem zdrowotnym była rozpoczęta w roku 2003 na szczycie w Luksemburgu reforma WPR, tzw. reforma Fishler'a. Doprowadziła ona do powstania modelu rolnictwa europejskiego jako rolnictwa wielofunkcyjnego, co miało zapewnić jego trwałość i zachować zasoby naturalne dla przyszłych pokoleń. Zdefiniowano też główne zasady implementacji tego modelu, tj. oddzielenie płatności bezpośrednich od produkcji w celu wzmocnienia impulsów rynkowych, współzależność wypłacania dopłat bezpośrednich od przestrzegania dobrej kultury rolnej, modulacja, która pozwala pomniejszać kwotę dopłat bezpośrednich do gospodarstw wielkotowarowych i przeznaczać ją na rozwój obszarów wiejskich. Reforma Fishler'a oprócz zwiększania konkurencyjności zlikwidowała wiele rozwiązań zachęcających rolników do nadprodukcji żywności i była krokiem zmierzającym ku dostosowaniu WPR do panującej sytuacji rynkowej.

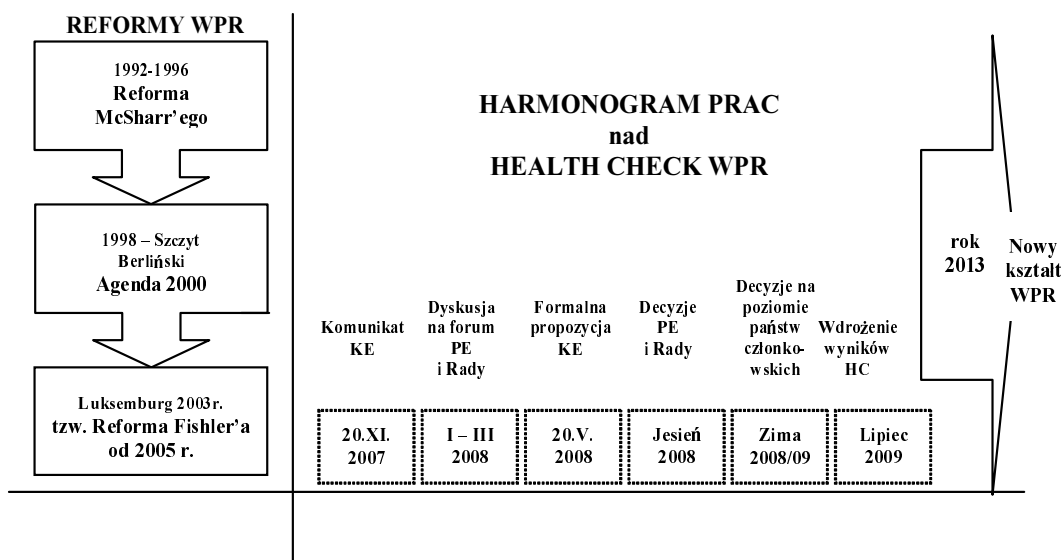
Jednakże zmiany w uwarunkowaniach zewnętrznych powodowały powstanie nowych wyzwań, takich jak zmiany klimatyczne, szersze wykorzystanie biopaliw czy zachowanie różnorodności biologicznej, a także potrzebę dostosowywania się do nowych rodzajów ryzyka oraz skuteczne reagowanie na pojawianie się nowych eksporterów żywności (np. Brazylia) wobec globalizacji i liberalizacji rynku światowego czy też pojawienie się widma kryzysu żywnościowego (przez rosnące ceny żywności na skutek rosnących kosztów produkcji rolniczej). W związku z pojawieniem się tak wielu problemów, podjęcie kolejnych kroków w celu dostosowania funkcjonowania WPR do bieżących potrzeb okazało się nieuniknione, gdyż polityka, która nie reaguje na gwałtownie zachodzące zmiany, staje się bezużyteczna [KOM(2007)772].

Zasadnicze cele strategiczne, jakie zostały postawione przed WPR w powołującym ją do życia Traktacie Rzymskim z 1957 r. pozostały niezmienione i obowiązują do dziś. Należy jednak podkreślić, iż liczne prace legislacyjne w UE dostarczały okazji do zmiany tego stanu rzeczy. Jednak zarówno odrzucony projekt konstytucji, jak i zastępujący go Traktat Lizboński w kwestii unijnej polityki rolnej powtarzają zapisy dokumentu z 1957 roku [Chlebicka, Fałkowski, Wołek 2009].

Motywy rozpoczęcia przeglądu zdrowotnego WPR

Przeprowadzone zmiany w instrumentach WPR były odpowiedzią na nacisk ze strony europejskiego społeczeństwa w zakresie zmniejszenia kosztów wsparcia budżetowego WPR, a także stanowiły istotny element kompromisu zawartego w Luksemburgu pomiędzy państwami członkowskimi odnośnie finansowania WPR. Uzgodniono, iż na WPR będzie w dalszym ciągu przeznaczana znaczna część środków, jak to miało miejsce w latach poprzednich, lecz w 2007 roku rozpoczęto przegląd, w wyniku którego wprowadzono przejściowe dostosowania WPR w celu wzmocnienia reform polegających na oddzieleniu pomocy od produkcji oraz pozostawieniu odpowiednio długiego okresu na stworzenie nowego pakietu politycznego, który miałby być wdrażany począwszy od 2013 roku.

Komisja Europejska w listopadzie 2007 roku zaproponowała założenia przeglądu WPR oraz propozycje zmian funkcjonowania WPR. Tym samym rozpoczął się okres półrocznych formalnych konsultacji tego dokumentu na forum Rady, Parlamentu Europejskiego oraz z przedstawicielami różnych środowisk związanych z rolnictwem. W ramach tych konsultacji Parlament przyjął 12.03.2008 r. rezolucję w sprawie oceny funkcjonowania reformy WPR. Na podstawie sugestii Parlamentu i Rady, Komisja opracowała pakiet projektu aktów prawnych służący właściwej korekcie zreformowanych instrumentów (KOM(2008)306). Kolejnym etapem było przyjęcie przez Parlament Europejski w dniu 19.11.2008 r. rezolucji w sprawie strategicznych wytycznych Wspólnoty dla rozwoju obszarów wiejskich. Punktem kończącym Health Check WPR na forum wspólnotowym było przyjęcie porozumienia dotyczącego zmian WPR na posiedzeniu Rady Ministrów UE ds. Rolnictwa i Rybołówstwa w dniu 20.11.2008 roku. Ostatnim szczeblem Health Check będą decyzje podejmowane w tym zakresie na poziomie państw członkowskich oraz wdrożenie wyników przeglądu (rys. 1).

Rysunek 1. Istotne reformy WPR oraz terminarz prac przy Health Check WPR

Źródło: opracowanie własne.

Główne kwestie podnoszone w ramach Health Check

- Rozpoczęty w roku 2007 przegląd miał spełnić trzy podstawowe cele:
- uczynić System Jednolitej Płatności bardziej sprawnym, efektywnym i prostszym,
  - dostosować instrumenty wspierające rynek ustanowione najpierw dla sześciu, potem piętnastu członków Wspólnoty do potrzeb grupy 27 krajów członkowskich, funkcjonujących w coraz bardziej zglobalizowanym świecie,
  - uczynić WPR polityką bardziej elastyczną, tak by mogła ona sprostać nowym wyzwaniom wynikającym ze zmian klimatycznych, wzrostu zapotrzebowania na biopaliwa oraz by mogła ona skutecznie się zaadaptować do rosnącego ryzyka i nowych zmian rozwojowych.

Komisarz ds. rolnictwa Mariann Fischer Boel konieczność dokonania przeglądu funkcjonowania instrumentów WPR uzasadniła następująco, iż należy „...sprawdzić, czy WPR nie wymaga dostosowań do potrzeb Unii Europejskiej złożonej z 27 członków oraz warunków panujących w szybko zmieniającym się świecie. Proponowane ... zmiany będą miały odczuwalny wpływ na sytuację rolników, konsumentów i podatników” [KE, IP/07/1720]. Do głównych tematów poruszonych w ramach Health Check w celu znalezienia odpowiednich rozwiązań w zakresie usprawnienia funkcjonowania instrumentów polityki rolnej należały kwestie:

- płatności bezpośrednich – Komisja rozważała w jaki sposób uprościć system wsparcia bezpośredniego oraz uczynić go bardziej wydajnym oraz jakie działania należy podjąć by go uprościć; ocena funkcjonowania WPR miała doprowadzić do dalszego przełamania powiązania płatności bezpośrednich z wielkością produkcji, umożliwiając tym samym rolnikom kierowanie się w największym zakresie sygnałami rynkowymi,
- dopasowania instrumentów wsparcia rynku do potrzeb UE złożonej z 27 członków, biorąc jednocześnie pod uwagę postępującą globalizację,
- stopniowego zwiększania kwot mlecznych, aż do czasu ich zniesienia w 2015 roku,
- zmniejszenia i zmian sposobu interwencji na rynku, w szczególności rynku zbóż,
- zniesienia wymogu odlogowania gruntów w celu zmaksymalizowania potencjału produkcyjnego,
- zwiększenia modulacji – mechanizmu polegającego na ograniczaniu płatności bezpośrednich dla rolników i przenoszeniu zaoszczędzonych środków do budżetu przeznaczanego na rozwój obszarów wiejskich,
- znalezienia odpowiednich instrumentów, tak by WPR mogła sprostać nadchodzącym wyzwaniom, takim jak zmiany klimatyczne, coraz szersze wykorzystanie biopaliw czy gospodarka zasobami wodnymi, a także wyzwaniom już istniejącym jak np. zachowanie różnorodności biologicznej, dostosowując tym samym do nowych rodzajów ryzyka oraz nowych możliwości.

Proponowane zmiany w ramach Health Check w dotychczas funkcjonującej polityce rolnej pozwolą europejskiemu sektorowi rolniczemu lepiej reagować na nowe wyzwania i możliwości. Przeprowadzana ocena funkcjonowania ma przede wszystkim za zadanie umożliwić rolnikom sprostać rosnącemu popytowi i szybsze reagowanie na zmieniającą się sytuację na rynku, a także uprościć, usprawnić oraz zmodernizować WPR by mogła ona dostarczyć rolnikom odpowiednie narzędzia do radzenia sobie z nowymi wyzwaniami, takimi jak np. zmiany klimatu czy zarządzanie ryzykiem [KE, IP/08/762].

Wyniki przeprowadzonego przeglądu i propozycje dalszych zmian WPR

Z zaproponowanych w ramach Health Check rozwiązań pozytywnie można ocenić: możliwość kontynuowania systemu SAPS do 2013 r., zapewnienie możliwości ukierunkowania części koperty płatności bezpośrednich na rozwiązanie specyficznych problemów w poszczególnych sektorach oraz propozycję stopniowego zwiększania kwot mlecznych. Niestety w przeglądzie WPR znalazło się też wiele rozwiązań niekorzystnych z punktu widzenia Polski. Do najbardziej negatywnych można zaliczyć: brak mechanizmów niwelujących duże zróżnicowanie wsparcia bezpośredniego i całkowitego wsparcia budżetowego między państwami członkowskimi. Nie przewidziano środków finansowych na działania związane z nowymi wyzwaniami w nowych krajach członkowskich, a także brak skutecznych mechanizmów wspierających dostosowanie różnych obszarów i sektorów rolnictwa europejskiego do nowej sytuacji związanej z ograniczeniem interwencji i dalszym oddzieleniem płatności od produkcji oraz silną konkurencją zewnętrzną [Ocena funkcjonowania... 2008].

Do najważniejszych ustaleń Health Check należą m.in.: wpisanie do konkluzji Przeglądu WPR zobowiązania Komisji Europejskiej do przygotowania, w najbliższym czasie planu wyrównywania płatności bezpośrednich po 2013 r.; dodatkowe 90 mln euro na płatności bezpośrednie do 2012 r. oraz nadanie trwałego charakteru płatnościom do owoców miękkich; wydłużenie możliwości stosowania w Polsce uproszczonego systemu płatności bezpośrednich do 2013 r.; opóźnienie terminu wdrażania Pakietu C w ramach systemu cross-compliance; decyzje o zmniejszeniu stawek obowiązkowej oraz progresywnej modulacji; dodatkowe, stopniowe zwiększanie kwot mlecznych co-rocennie do 2013 r. łącznie o ok. 5,5 % oraz włączenie nowych wyzwań do celów i priorytetów WPR (zmiany klimatyczne, energia odnawialna, gospodarka woda, różnorodność biologiczna, działania towarzyszące w sektorze mleczarskim) [Podsumowanie przeglądu...2008].

Stanowisko Polski w sprawie kształtu WPR po 2013 roku

Rozważając polskie priorytety i propozycje odnośnie kształtu Wspólnej Polityki Rolnej w okresie 2013-2020 należy koniecznie rozważyć istotność rolnictwa i obszarów wiejskich w strukturze społeczno-gospodarczej Polski. Z tego punktu widzenia Polska powinna naciskać na możliwość zachowania dotychczasowych zasad, na których zbudowana jest WPR, przede wszystkim zasady solidarności finansowej. Ta zasada jest korzystna ze względu na potrzebę wyrównywania różnic rozwojowych w stosunku do innych krajów członkowskich, a w szczególności krajów UE-15.

W polskim interesie jest upraszczanie WPR, ale w celu ograniczenia kosztów administracyjnych, w szczególności po stronie rolników. Polska powinna też popierać pozostawienie polityki rolnej w kompetencji Wspólnoty, głównie ze względu na nieuchronność kontynuowania wsparcia sektora rolnego i potrzebę funduszy na ten cel. Korzystnym rozwiązaniem dla Polski jest też zmniejszenie obecnych różnic w stawkach płatności bezpośrednich. Zmiana taka zapewniłaby bardziej wyrównane warunki konkurencji w ramach jednolitego rynku [Guba 2008].

Podsumowanie

Przeгляд funkcjonowania WPR na forum UE zakończył się w 2008 roku. Rok 2009 stanowi etap podejmowania decyzji dostosowujących krajowe polityki rolne do nowych ram WPR po przeglądzie oraz wdrażania wyników przeglądu w państwach członkowskich. Podsumowując wyniki przeglądu funkcjonowania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej i dostosowywania ich do nowych wyzwań, w zakresie postawionych przez Komisję celów przeglądu, konieczne jest udzielenie odpowiedzi na pytanie czy przybliżyło nas to do docelowego kształtu WPR po 2013 roku? Niestety nie wszystkie założone cele zostały spełnione. W zakresie płatności bezpośrednich nastąpił wątpliwy postęp w zakresie uproszczenia i oddzielenia ich od produkcji. W przypadku problematyki interwencji rynkowej obecnie wypracowana propozycja UE jest nieadekwatna do aktualnej sytuacji rynkowej i fiaska DDA WTO, co stawia jej przyszłe funkcjonowanie pod dużym znakiem zapytania. Natomiast w zakresie nowych wyzwań możliwość finansowania w państwach członkowskich jest nieadekwatna do potrzeb i możliwości [Kierunki reformy...2007]. Ponadto, WPR musi przygotować się na nowe wyzwania, m.in. na aktywny udział w zapobieganiu ryzyku związanemu z degradacją środowiska naturalnego oraz dostarczaniu dóbr publicznych, których oczekują nasze społeczeństwa. Opisanie zmiany i ewolucja celów WPR świadczą o dyżach przeobrażeniach, jakie przeszła na przestrzeni lat WPR. Jednakże pomimo tych zmian WPR w dalszym ciągu musi pełnić swoją rolę i być zdolna ocenić stosowane przez siebie instrumenty by sprawdzić, czy one rzeczywiście funkcjonują tak, jak powinny w celu osiągnięcia zamierzonych celów oraz dostosować się do nowych wyzwań.

Analiza dokumentów w zakresie Health Check WPR wskazuje na fundamentalną różnicę w podejściu Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego i naszego Ministerstwa do reformy WPR. Twórcy dokumentu europejskiego preferują terminologię zarządzania i rozpatrują zmiany WPR w kontekście doskonalenia instrumentów zarządzania, podczas gdy polska strona mówi o gospodarowaniu i poprawie jego warunków. Ponadto wydaje się, że Unia Europejska pogodziła się z dualnym rozwojem rolnictwa w regionach Europy. W Polsce dualny rozwój rolnictwa w regionach i inne jego funkcje gospodarcze budzą niepokój, a intensywna produkcja rolna, która niekoniecznie musi wykorzystywać przemysłowe formy produkcji, ciągle jeszcze ma wielu przeciwników.

Literatura

- Adamowicz M.** 2008: Ocena Wspólnej Polityki rolnej i jej instrumentów. [W:] Wiedza i rolnictwo w procesie zmian. Szanse rozwojowe rolnictwa w przestrzeni europejskiej, Sokołowska S., Bisaga A. (red.). Uniwersytet Opolski, Opole, 49.
- Analiza możliwości przyszłego rozwoju WPR PE397.241. Grudzień 2007: Parlament Europejski, Departament tematyczny ds. polityk strukturalnych i polityki spójności, Bruksela.
- Chlebicka A., Falkowski J., Wolek T.** 2009: Ocena poprawności sposobu zdefiniowania celów wspólnej Polityki Rolnej. [W:] Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej. Uwarunkowania, mechanizmy, efekty, Adamowicz M. (red.). SGGW, Warszawa, 126.
- Guba W.** 2008: Przewidywany kształt WPR w latach 2013-2020. [W:] Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020, Kłodziński M. (red.). IRWiR PAN, Warszawa, 193.
- IP/07/1720. Listopad 2007: Komunikat prasowy Komisji. Rolnictwo: ocena funkcjonowania wspólnej polityki rolnej mająca na celu jej usprawnienie i pomoc w podejmowaniu nowych wyzwań. Komisja Europejska, Bruksela.

- IP/08/762. Maj 2008: Komunikat prasowy Komisji. Żywność i rolnictwo: ocena funkcjonowania wspólnej polityki rolnej pozwoli na jej zmodernizowanie i umożliwi rolnikom reagowanie na rosnący popyt. Komisja Europejska, Bruksela.
- Kierunki Reformy Wspólnej Polityki Rolnej w ramach przeglądu zaplanowanego na lata 2008/2009 r. – z perspektywy Polski. 2007: FAPA, SAEPR we współpracy UKiE, Departament Analiz i Strategii. Dokument konsultacyjny. Warszawa.
- KOM(2007)772. Komisja Wspólnot Europejskich. Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego. Przygotowania do przeprowadzenia oceny funkcjonowania reformy WPR. Listopad 2007: Bruksela.
- Ocena funkcjonowania reformy Wspólnej Polityki Rolnej. Listopad 2008: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Departament Programowania i Analiz. Stanowisko Polski w kwestii diskutowanych kierunków reform WPR. Warszawa.
- Polska wizja Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 roku – założenia i wstępne propozycje. Listopad 2008: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Departament Programowania i Analiz, Warszawa.
- Podsumowanie przeglądu WPR (Health Check). Listopad 2008. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.

Summary

The year 2008 ended with an overview of the Common Agricultural Policy, called the Health Check. The main purpose of the Health Check was the verification of the CAP mechanisms. The paper will present the conclusions of this agricultural policy review with a particular focus on the most advantageous solutions for the Polish agriculture.

Adres do korespondencji:

mgr inż. Magdalena Józefcka
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (0 22) 593 40 60, fax (0 22) 593 40 77
e-mail: magdalena_jozefcka@sggw.pl